

“זה נהנה וזה לא חסר”

[דפים י"ט-כ"א].

אהרן אקרמן

הקדמה

בכל הסוגיות בהן דנו עד כה במסכת על חיובים ממוניים – האם יש חיוב ממוני בסוג נזק כזה או אחר – עסקנו בחיובים הנובעים מהגדרת מעשה האדם או ממונו; האם המעשה מוגדר כמעשה נזקי, והאם מעשה נזקי זה גורר חיובים ממוניים, או שמא במעשה הספציפי הזה – במקום ובזמן המסוימים האלו – חידשה לנו התורה או שחידשו לנו חכמים פטור מלשלם חצי מהנזק, ולפעמים אף מלשלם את כולו.

סוגיית 'נהנה', בה נעסוק במאמר זה, עוסקת בחיוב שקיים רק במקום שאין חיוב נזקי כלל. המשנה מפגישה אותנו עם דין תשלומי הנאה דווקא בתשלומי שן, הוי אומר, שבמקום שאין לשלם תשלומי נזק – יתכן שלפחות ישלם הנאה. בקרן לא קיים מצב שבו **נוסף למזיק משהו**, והתביעה לתשלומי הנאה היא על משהו שנוסף לאדם (ולא על נחת רוח שנגרמת לו, כפי שמוכח מתוס'1), וכיון שכך היא הגדרת הדברים – התביעה של הניזק היא, שקבלה זו של המזיק יצרה חוב, ולכן ברור לקצות2 שהתשלומים הם כבעל חוב וישלם מזיבורית.

הסוגיה מוזכרת כחלק ממשנה3 העוסקת בחיובים של שן (אכילת בהמה). המשנה אומרת, שכל חיובי השן הם רק ברשות היחיד, "אבל ברשות הרבים פטור" – התורה הגדירה לנו שחיוב שן הוא רק כש"בַּעַר בְּשֵׂדָה אַחֲרָי"4, ורשות הרבים איננה רשות ששייכת ל"אחר". אך מחדשת לנו המשנה, שהפטור אינו גמור; אמנם אין חיוב על המעשה הנזקי – אבל "אם נהנית משלמת מה שנהנית", יש חיוב לשלם על הנאת הפרה מהפירות.

דין זה במשנה מוביל אותנו לסוגיה שלמה, העוסקת בחיוב של האדם לשלם על הנאות שהוא מקבל או לוקח5 מרכושו של חברו, כאשר לחברו לא נגרם כל חיסרון כתוצאה מאותה הנאה. במשנתנו רואים במפורש, שהנאה של בהמתו ממון (=פירות) חברו – מחייבת ממון, ולמרות הפטור מהנזק הממשי (=שן ברה"ר) – "משלמת מה שנהנית", יש חיוב תשלומים על ההנאה. הגמרא6 מביאה מקרה: "הדר בחצר חבירו שלא מדעתו" – אם אדם נכנס לגור בבית חברו בלא קבלת רשות – מה דינו? האם חייב לשלם על ההנאה שקיבל במשך תקופה זו? אפשר להעמיד מקרה זה בארבעה אופנים:

א. כשהאדם "עביד למיגר" והחצר "קיימא לאגרא" – מקרה של 'זה נהנה וזה חסר' – שפשוט לגמרא שחייב;

ב. כשהאדם "לא עביד למיגר" והחצר "לא קיימא לאגרא" – מקרה של 'זה לא נהנה וזה לא חסר' – שפשוט לגמרא שפטור;

¹ דף ק"א. ד"ה "או דלמא אין שבח".

² ס"י שצ"א ס"ק ב'.

³ דף י"ט:

⁴ שמות כ"ב, ד'.

⁵ יבואר בהמשך.

⁶ דף כ'.

ג. כשהאדם "עביד למיגר" והחצר "לא קיימא לאגרא" – "זה נהנה וזה לא חסר" – הגמרא מסתפקת מה הדין ;

ד. כשהאדם "לא עביד למיגר" אבל השדה "קיימא לאגרא" – "זה לא נהנה וזה חסר" – הגמרא לא דנה במקרה זה והוא מופיע רק בראשונים.

חשוב לציין, שלפי כל הראשונים (חוץ מהראב"ה⁷) כל הדיון שלנו הוא דיון "דיעבדי", לאחר שהאדם נכנס לדירה והוצא ע"י בעל הבית (להלן: בעה"ב) – האם חייב לשלם על זמן שהותו שם או לא, אך פשוט הדבר שבעה"ב יכול למנוע מכל אדם להיכנס לדירתו או להוציא דייר בלתי רצוי מדירתו, **גם אם אין בכוונת בעה"ב לגור שם כלל** – זהו הנכס שלו, ואלו זכויותיו כבעלים.

"קיימא לאגרא"

האופן הראשון שבו הגמרא מעמידה – מקרה שפשוט לה שחייב לשלם – הוא של אדם ש"עביד למיגר" ובית ש"קיימא לאגרא".

יש לציין, שהגדרת החיסרון – "קיימא לאגרא" – הוא לא על מנת ליצור חיוב, אלא בכדי **לאפשר תביעה ממונית על ההנאה**; החיוב הוא על ההנאה ולא על החיסרון.

הראשונים מבינים באופנים שונים מתי בית מוגדר כ"קיימא לאגרא", וממילא מתי ההנאה בו הופכת לעילה לתביעה:

רש"י⁸ ו**תוס'**⁹ סוברים, שמספיק שהבית יהיה בית שבאופן **עקרוני** עומד להשכרה, בשביל לצקת ערך ממוני במגורים שהנהנה לוקח. איננו עוסקים כלל בגרימת נזק ממשי מידי לבעה"ב.

הנימו'¹⁰ סובר, שבית **שהיה משכירו לאחרים** לולא זה שדר בתוכו נחשב כ"קיימא לאגרא". לא מספיק שבאופן עקרוני הבית עומד להשכרה, אלא צריך מצב שבעה"ב ממש היה משכיר אותו עכשיו אלמלא האורח הבלתי-רצוי.

גם **הרא"ש**¹¹ סובר כך, שמדובר במקרה שבעה"ב טוען "כל זמן שראו אותך דר בביתי היו אומרים מושכר הוא ולא היו באין לשוכרו", ולכן פשוט שבמקרה זה חייב להעלות לו שכר.

הרמ"ה¹² מצריך שבעה"ב ישתדל ממש עכשיו להשכיר את הבית, ולא מספיק אף אם הוא מושכר רוב הזמן (אבל לא צריך שהוא יהיה מושכר בפועל).

הרמ"א¹³ סובר להלכה, **שתם בתים** בזמן הזה מוגדרים כ"קיימא לאגרא", גם אם לא הושכרו מעולם. זו השיטה המחמירה ביותר על הנהנה – כניסה לכל בית בתור "עביד למיגר" יוצרת חיוב.

אמנם מצאתי בספרו של **הרב צבי שפיץ**¹⁴ הבנה נוספת בדברי **רש"י ותוס'**, לפיה סוברים הם ש"קיימא לאגרא" זה דווקא כשהגיע אדם שרצה עכשיו לשכור את הדירה ונמנע מכך בגלל מגוריו של הנהנה בה (כעין דברי הרא"ש הנ"ל). רק כשגורם נזק עכשווי – בעה"ב מוגדר כ"חסר"¹⁵.

⁷ המובא במרדכי בפרקנו, סי' ט"ז.

⁸ דף כ'. ד"ה "וזה חסר".

⁹ דף כ'. ד"ה "זה נהנה וזה חסר הוא".

¹⁰ דף ח': מדפי הרי"ף ד"ה "בחצר דלא קיימא לאגרא".

¹¹ מובא בנימו", דף ח': מדפי הרי"ף ד"ה "וכתב הרא"ש ז"ל".

¹² מובא בנימו", דף ח': מדפי הרי"ף ד"ה "אמר רב כהנא".

¹³ חו"מ סי' שס"ג סעי' ו'.

¹⁴ משפטי התורה ח"ב, סי' ל"ג.

'זה לא נהנה וזה חסר'

ראשית, עוד בטרם נכנס למחלוקת הראשונים באדם הנהנה, נעסוק באדם שלא נהנה אך מחסיר את חברו.

מצאנו מחלוקת ראשונים במקרה זה (**האופן הרביעי** שהעמדנו לעיל) – 'זה לא נהנה וזה חסר': **תוס'**¹⁶ ו**הרשב"א**¹⁷ סוברים, שפטור במקרה זה. אין כאן גזל – מושג זה אינו קיים בתשמישין – וכיון שאין כאן הנאה – אין כלל סיבת חיוב!¹⁸ הרשב"א מביא שלוש הוכחות לשיטתו:

1. הרי פשוט הדבר, שאם היה נועל לחברו את הבית בלבד ולא היה נהנה שם – היה פטור מלשלם על ה"חיסרון" שגרם, וא"כ כך גם פה – כיון שלא נהנה אין סיבת חיוב.

2. גזלנים "משלמין כשעת הגזלה"¹⁹, ולא מתחייבים על נזק "אגבי" שהם גורמים בזמן שהגזילה נמצאת ברשותם (הבעלים לא יכולים להפיק בזמן זה רווח ממוני מהחפץ הגזול), ואם יש חיוב במקרה של 'זה לא נהנה וזה חסר' – יש לחייב את הגזלן!²⁰

הנחלת דוד²¹ דוחה ראיה זו, באומרו שבקרקעות אין אומרים "כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה"¹⁹ אלא רק במטלטלין, כפי שכותב הרמב"ם במפורש בהלכות גזלה ואבדה²²: "הגזול שדה ומכרה ואכל הלוקח פירותיה **מחשבין עליו כל הפירות שאכל** ומשלם לבעל השדה".

3. המשנה בבבא מציעא²³ מביאה בסופה את שיטת רבי יהודה במקרה של בית ועלייה של שניים שנפלו, שאם בעה"ב לא רוצה להשתתף בהוצאות הבנייה המשותפת, ייבנה בעל העלייה גם את הבית וגם את העלייה ויגור בבית, עד שבעה"ב ייתן לו את הוצאותיו ויחזור לעלייתו. כיון שלבעל העלייה יש את העלייה שיכול לגור בה, הוא **לא מוגדר כ"נהנה"** מהמגורים בבית, ויהיה פטור מלשלם לבעה"ב על תקופת המגורים שם. ואם במקרה של 'זה לא נהנה וזה חסר' יש חיוב (שהרי ודאי גורם בעל העלייה "שחרוריתא דאשייתא" (=השחרת הכתלים)²⁴ לבית החדש שהוא אך זה בנה, ובעה"ב חסר) – אז רבי יהודה לא הועיל שום דבר בפתרונו, ומכאן מוכיח הרשב"א שכאשר 'זה לא נהנה וזה חסר' – פטור.

הנחלת דוד²⁵ דוחה גם הוכחה זו של הרשב"א. "שחרוריתא דאשייתא" זהו נזק קלוש ביותר, וודאי לא נזק שמגדיר את בעה"ב כחסר. רק כאשר האדם **נהנה** מהבית, "שחרוריתא" חזי

¹⁵ וכך אמנם יותר מדויק בלשון רש"י – "והוא מוגר לאחרני", ותוס' – "שרואין את זה עומד בביתו", אך פחות מסתדר עם הבנת שיטתם בסוגיה, שהנזק שנגרם לבעה"ב הוא לא הגורם המחייב אלא ההנאה שהנהנה "מקבל" מהמגורים.

¹⁶ דף כ'. ד"ה "זה אין נהנה וזה אין חסר הוא".

¹⁷ דף כ'. ד"ה "אלא בחצר דלא קיימא לאגרא".

¹⁸ תוס' מוסיף שאין כאן חיוב על הנזק מכיון שזהו "גרמא בעלמא", וגרמא בנזיקין פטור.

¹⁹ דף צ"ג:

²⁰ וכמו שהגזלן מחזיר את החפץ הגזול ופטור מלשלם על החיסרון שגרם בזמן היותו אצלו, כך גם הדייר מחזיר את הבית במצבו הקודם ופטור מלשלם על החיסרון שגרם.

²¹ דף כ'. ד"ה "שם אלא בחצר דלא קיימא לאגרא".

²² פרק ט' הלכה ח'.

²³ דף קי"ז.

²⁴ דף כ'.

²⁵ שם ד"ה "והרשב"א והנ"י הקשו".

לאצטרופי. לכן, במקרה של הבית והעלייה, כיון שבעל העלייה אינו מוגדר כ"נהנה" – שכן בנה את עלייתו ויכול לגור בה – הרי זה מקרה של 'זה לא נהנה וזה לא חסר', וודאי שפטור. מול **התוס' והרשב"א** עומדים ניצבים **הרא"ש**²⁶, **הרי"ף**²⁷, **הרא"ה**²⁸, **הרמב"ם**²⁹ ו**הרמ"א בשו"ע**¹³, שסוברים שיש חיוב במקרה זה – "דהא חסריה ממונא"³⁰, "קאכל מה שחבירו נפסד"³¹. איזה ממון הוא החסיר? מה בעצם הוא אכל?

נסביר, שסוברים הרי"ף הרא"ש וסיעתם, שאנו עוסקים כאן ב"גזילת תשמישין". אחת מהגדרות בעלות של אדם על משהו היא יכולתו לתת לאדם אחר להשתמש בו – זהו ממש חלק מהגדרת הבעלות (ולא רק משהו שנובע מהבעלות). לכן, אע"פ שהרא"ש יסכים עם התוס' שהנזק בענייננו הוא "גרמא" – הוא יחייב, כיון שבהיכנס האדם לבית חברו הוא מונע ממנו לתת לאדם אחר, ובכך גוזל ממנו את בעלותו. כיון שאנו עוסקים כאן בבית ש"קיימא לאגרא" – גזילת בעלות זו שווה כסף וניתן לגזול אותה³².

לכאורה, כיון שאנו עוסקים בדיני גזל, יחלוק הרי"ף על הרמ"ה (המובא בהמשך) במקרה שרק מנע רווח מחברו בלי שלקח ממנו משהו; גזל זה רק כשאוכל שימוש שחסר אצל בעליו. לפי סברא זו פשוט גם למה ב'זה נהנה וזה חסר' חייב, שהרי נתקיימו תנאי הגזילה – הנהנה אכל תשמישין שהחסירו את הבעלים.

הרמ"ה²⁸ סובר גם הוא שחייב במקרה זה, אך לא מטעם גזילת תשמישין אלא מדין **אדם המזיק**, שכמו כל שאר המזיקים שמחסירים בלי ליהנות חייב על הנזק שהוא גורם.

מוסיף הרמ"ה חידוש, שאפילו **מניעת רווח** יוצרת חיוב – מדין "שבת". חיוב **שבת** הוא לא רק בנזקי אדם באדם אלא גם בנזקי אדם בממון, ואפילו אם לא נכנס לבית כלל אלא רק נעל את דלתות הבית ומנע שימוש מחברו – כבר חייב.

'זה נהנה וזה לא חסר'

לפי שיטת תוס' בסוגיה, יסוד החיוב שעליו אנו דנים הוא ההנאה שהאדם מקבל מנכס חברו. עלינו להבין את החיוב המיוחד הזה, ולפי' להבין גם את התלבטות הגמרא במקרה של 'זה נהנה וזה לא חסר': אדם ש"עביד למיגר" ובית ש"לא קיימא לאגרא", מצד אחד "מאי חסרתך" – הרי לא גרמתי לך שום חיסרון ואני פטור, ומצד שני "הא איתנהית" – הרי נהנית מנכסי ואתה חייב לי על הנאה זו.

העמדה ראשונה בתוס': קבלת הנאה יוצרת חיוב³³

²⁶ פרק שני, סי' ו'.

²⁷ דף ט'. מדפיו.

²⁸ מובא בנימו"י, דף ח': מדפי הרי"ף ד"ה "וחצר דקיימא לאגרא".

²⁹ הל' גזלה ואבדה פרק ג' הלכה ט'.

³⁰ לשון הרי"ף (שם). וכן ברמב"ם (שם): "שהרי חסרו ממון".

³¹ לשון הרא"ש (שם).

³² הנחלת דוד (דף כ'. ד"ה "שם אלא בחצר דלא קיימא לאגרא") מסביר את המחלוקת בין התוס' והרשב"א לבין הרי"ף כמחלוקת סברתית בלבד, האם מסתכלים על שימושים אלו כפירות שאפשר לגזלם או לא.

³³ ע"פ שו"ת הרשב"א ח"ד סי' י"ג.

בכל אינטראקציה ממונית שיש בין שני אנשים ישנן שתי אפשרויות שבכוחן לגרום לחיוב: עצם גמירות הדעת של האחד להתחייב כלפי חברו, או עצם קבלת ההנאה שהאחד מעביר לשני. כאן מתברר לפי התוס', שעצם קבלת ההנאה שאדם מקבל מחברו יוצרת חיוב – "ממוני גבך". נכון שאין אפשרות לקחת תשמישין, אך עצם קבלת הנאה מחבר יוצרת לאדם חיוב ממוני כלפי חברו. למה אי"כ צריך שהאדם הנהנה יהיה "עביד למיגר" על מנת להתחייב? הרי בכל מקרה הוא קיבל הנאה?!

אולי נחדד את ההגדרה: **כל הנאה בעלת ערך ממוני שאדם מקבל מחברו יוצרת אצלו סיבת חיוב.** הגדרה זו מאוד מדגישה את צד החיוב של "הא איתהנית", קיבלת הנאה ולכן תשלם. מהו לפ"ז הספק של הגמרא, מה עניין "מאי חסרתיד"? מסבירים **הריצב"א**³⁴ ו**הפני"י**³⁵, שכאשר האדם ממנו נתקבלה ההנאה אינו נחסר כתוצאה מהנאת הנהנה – חידשו חכמים סיבת פטור: **"כופין על מדת סדום"**³⁶ – גביית הממון מהנהנה הופכת למעשה סדומי.

מובן שאין להשתמש בדין זה של "כופין" בכל ויכוח ממוני בין שני אנשים, שבו אחד מהם "סתם" לא רוצה לוותר לחברו, אלא רק כאשר יש סיבה לתבוע. בדין 'בר מצרא'³⁶ לא מגיע לאחד מהאחים חלק מסוים מן השדה, אלא שלאחד האחים יש סיבה לתבוע את החלק הסמוך לשדהו – ולכן שייך שם דין "כופין על מדת סדום".

בסוגיין, על אף שנכנס אדם לבית חברו בלא רשותו וחסך לעצמו כסף (שתכנן להוציא בשכירת דירה אחרת) – אין **חברו** רשאי לגבות ממנו כסף על הנאה זו, כיון שביתו לא עומד להשכרה ולא הפסיד בכך כסף (יש לנהנה סיבה לתבוע את הפטור שלו). ובזה הגמרא מסתפקת – האם צד **קבלת ההנאה** שודאי יצרה כאן חיוב (ותמיד יוצרת חיוב) גורמת למיצוי הדין עם הנהנה, או שמא העובדה שמיצוי הדין במקרה זה הוא מעשה סדומי תגרום לנו לפטור את הנהנה. אפשר אולי להגדיר, שתביעות בהן מעורב דין "כופין" הן תביעות שבעצם בי"ד לא דן בהן כלל; התביעה היא סדומית, ולכן בי"ד לא מתעסקים בה.

תוס'³⁷ מחדש, שסיבת פטור זו של "כופין על מדת סדום" היא לא טוטאלית, וגם במצב של 'זה נהנה וזה לא חסר' היא יכולה להתבטל.

הגמרא²⁴ מביאה דין, שכשאדם מקיף את חברו משלוש רוחותיו – חברו פטור מלהשתתף עמו בהוצאות בניית הגדר; כיון שאין זו הגנה הרמטית (שהרי דופן אחת פרוצה), אין עילה לתביעה מהמוקף. מוסיפה הגמרא, ש"אם עמד ניקף וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל" – ה"ניקף" חייב להשתתף בהוצאות של כל ארבע הגדרות.

מסביר תוס'³⁷, שכשהאדם מראה בפועל "דניחא ליה בהוצאה", שהוא מוכן להוציא (או שכבר הוציא) כסף על הנאה שהוא מקבל מחברו, אז גם כשחברו לא חסר – בטלה הסדומיות, וחייב לעומת זאת, כשאדם דר בחצר חברו שלא ברשותו – לא הראה בכך שהוא מוכן להוציא כסף על הנאה זו, ולכן יהיה זה מעשה סדומי להוציא ממנו ממון אם לא החסיר את חברו.

העמדה זו בתוס' – שגילוי דעתו הוא תנאי שיכול לבטל את הסדומיות – קשה על המקרה של "השוכר בית מראובן מעלה שכר לשמעון"³⁸. אדם שכר בית מראובן, והתגלה למפרע שהבית שייך

³⁴ בתוס', בבא בתרא דף י"ב: ד"ה "כגון זה כופין".

³⁵ דף כ'. ד"ה "ונראה דלא קשיא".

³⁶ בבא בתרא דף י"ב:

³⁷ דף כ': ד"ה "טעמא דניקף".

לשמעון – הדין הוא שחייב לשלם לשמעון את דמי השכירות. מקשה הגמרא: "תרתני?! הרי זה שותר את דין הדר בחצר חברו שלא מדעתו", ששם פטור מלהעלות שכר. ומיישבת הגמרא, שמדובר בבית "דקיימא לאגרא", וסיבת החיוב היא שגרם חיסרון לחברו. מדויק מכאן, שאם לא היה "קיימא לאגרא" היה פטור; אך הרי אדם זה "עביד למיגר" ו"גלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה" שהרי התכוון לשלם לראובן, ואין צורך בסיבת חיוב אחרת!

אלא שניתן להסביר (ע"פ הרמ"ה³⁸), שבאמת סיבת הפטור כאן היא שונה. מצד גילוי דעתו ש"ניחא ליה בהוצאה" באמת היה מתחייב, אך כמו שלראובן אין שום מחויבות כלפי השוכר במקרה זה, שהרי הבית לא שייך לו – כך גם לשוכר; הוא חשב ששכירות הדירה לא תהיה רק לעניין השימושים, אלא שבזמן השכירות היא תהיה ממש שלו עם כל האחריות הכלולה בדבר, וכיון שאין באפשרותו של ה"משכיר" לתת לו זכויות אלו – לא על זה גילה דעתו "דניחא ליה בהוצאה", וממילא לא השתעבד לאף אחד מן המשכירים.

קשה על הסברם של הריצב"א והפני"י, שסיבת הפטור היא "כופין", מדברי רבי אבהו בהמשך הסוגיה. יש משנה⁴⁰ לגבי הקדש, האומרת שאדם שלקח קורה של הקדש ודר תחתיה שווה פרוטה חייב מדין מעילה, והרי ההקדש לא "יודע" שאדם זה נהנה. רוצה רבי אבהו להוכיח מדין זה לענייננו, ש"הדר בחצר חברו שלא מדעתו" – חייב. הגמרא אמנם דוחה הוכחה זו ואומרת "הקדש שלא מדעת כהדיוט מדעת דמי" – אי אפשר לייחס לשכינה חוסר ידיעה – אבל מעצם ההשוואה של רבי אבהו משמע שהוא חשב לשכלל בחיובים של הקדש את דין "כופין על מדת סדום", ולכאורה לא נראה לייחס להקדש סדומיות בחיובים **שהתורה קבעה** על המועל בחפציה!?

ולכן אולי אפשר להסביר, שכשיזה לא חסר' לא התחדשה סיבת פטור, כפי שרצה להסביר הפני"י, ולא צריך לעסוק בכפייה על מידת סדום כלל, אלא נגדיר שיש חיסרון בסיבת החיוב – **אין כתובת לתשלום החיוב**.

כפי שאמרנו, ברגע שאדם **מקבל הנאה** מחברו נוצרת לו סיבת חיוב כלפיו, אלא שכאשר אין רושם חיסרון אצלו כתוצאה מהנאה זו (כגון בהנאה הפחותה משווה פרוטה) – כעין 'הקב"ה זיכה לו' – ממילא הוא פטור. לפי העמדה זו, הרבה יותר מובנת ההשוואה להקדש, שגם לגבי הקדש נאמר שאם לא נגרם להקדש חיסרון כתוצאה מההנאה – ההקדש הוא לא הכתובת לתשלום הנזק. לפי הסבר זה מתבהרות לנו שתי נקודות:

1. תוס' ⁴¹ מביא את הגמרא בבבא בתרא⁴² לגבי 'בר מצרא'. מדובר במקרה שאח אחד הוא בר מצרא לשדה שנפל בירושה לפני כמה אחים, והוא רוצה לקבל את חלקו בירושה בצמוד לחלק שבבעלותו. פוסק רבה שם, שחייבים לתת לו את החלק שהוא מבקש מדין "כופין על מדת סדום", ואילו רב יוסף פוסק שיכולים שאר האחים לדרוש מה'בר מצרא' לקנות מהם את החלק שהוא רוצה בהרבה כסף, "כי נכסי דבי בר מריון" – שהיו עשירים והיו מוכרים את קרקעותיהם בכסף רב⁴³ – ואין זו מידת סדום, ואם לא רוצה לשלם פטורים מלתת לו חלק זה. מסביר תוס', שבסוגייתנו לא הכרחי להשתמש בכלל של "כופין על מדת סדום".

³⁸ דף כ"א.

³⁹ מובא בנימו"י, דף ט'. מדפי הרי"ף ד"ה "וכתב הרמ"ה דמדקא משנינן".

⁴⁰ מעילה דפים י"ט-כ'.

⁴¹ דף כ': ד"ה "הא איתהנית".

⁴² דף י"ב:

⁴³ תוס' שם, ד"ה "מעלינן ליה".

במקרה שלנו גם רבה יודה שלא שייך סדומיות, כיון שיכול מדינא למנוע ממנו להיכנס לחצרו⁴⁴ זה מוציא את העוקץ הסדומי מגביית כסף על שימוש זה. וגם לרב יוסף שאמר שאין סדומיות בטענת האחים, יגיד שאצלנו בסוגיה זה בכלל לא נושא לדיון – שכל הדיון על סדומיות זה רק בהכרעה שלפני החלוקה, אבל אחרי שכבר "דר" בבית לא מוכרחים לדון בסדומיות כלל. אמנם תוס' בבבא בתרא⁴⁵ כותב בפירוש "ועוד הא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר היינו בשכבר דר בחצר חבירו" – משמע שתוס' שם לומד את הפטור בסוגיין דווקא כן מתורת "כופין".

2. רוב הראשונים (ביניהם הרא"ש והריטב"א) סוברים, שלמרות ש'זה נהנה וזה לא חסר' פטור, אם גרם לו אפילו חיסרון קטן – "שחרוריתא דאשייתא" – מגלגלין על הנהנה את כל החיוב. לפי ההסבר של "מדת סדום" זה לא כ"כ מובן; למה שנוק קטן שעשה הנהנה בבית יבטל את הסדומיות שבגביית מחיר מלא ממנו?!

אך לפי ההסבר שסיבת הפטור היא שאין כתובת לתשלום הנזק – הדברים מובנים, שכן אפילו כשהנזק קטן – כתובת יש, ומגלגלין עליו את הכל.

קצת קשה על ההעמדה שהפטור נובע מהעובדה שאין כתובת לחיוב, מהנימוי⁴⁶, שדוחה את "שחרוריתא דאשייתא" מלהיות סיבת חיוב במקרה של 'זה נהנה וזה לא חסר', ע"י מעין קיזוז שמקזזים בין "שחרוריתא דאשייתא" (סיבת חיוב) לבין "ביתא מיתבא יתיב" (סיבת פטור שנובעת מהעובדה שבית שגרים בו אנשים נשמר יותר, מפני שהגרים בו דואגים לתקן את הדורש תיקון). קיזוז זה מחזיר את המצב הראשוני של 'זה נהנה וזה לא חסר'. אך לכאורה, אם כל מה שאנחנו מחפשים הוא כתובת כדי לגלגל אליה חיוב – מה עוזר הקיזוז? הרי ברגע שיש "שחרוריתא" יש כתובת לחיוב?!

ואכן, הנימוי⁴⁷ כותב בדבריו: "[והכל] קי"ל דאין צריך להעלות לו שכר דזה נהנה וזה אינו חסר (כופין אותו כו') – ולא שאין כתובת לתשלום.

אמנם, ניתן להבין ש"מגלגלין עליו את הכל" גם לפי הסברא של "כופין על מדת סדום". אפשר להסביר, שהנחת היסוד היא שאדם חייב לשלם על הנאותיו, אך כל עוד ההנאה אינה על חשבון אדם אחר – גביית הכסף עליה הופכת למעשה סדומי. ה"שחרוריתא דאשייתא" היא יותר מסתם השחרת הכתלים – זו הוכחה על שימוש בבית על חשבון בעליו, וכשהשימוש הוא על חשבון בעה"ב – כבר אין מקום לסדומיות.

גם לפי ההבנה שהבאנו לעיל, האומרת שהמשמעות של "כופין" היא שהתביעה היא סדומית ובי"ד לא דנים בתביעות סדומיות, ניתן אולי להסביר שכאשר יש "שחרוריתא דאשייתא" – יש כבר עילה מוצדקת לתביעה בבי"ד, עצם הדיון הוא כבר לא סדומי, וכיון שהתביעה בכללותה הגיעה לבי"ד – מובן מדוע "מגלגלין עליו את הכל".

העמדה שניה בתוס': גזילת הנאה יוצרת חיוב

העמדת סיבת החיוב של תוס' בתור 'קבלת הנאה' קשה מאוד מהגמרא בכתובות⁴⁸.

⁴⁴ וכן דעת רוב הראשונים, חוץ מהראב"י במרדכי (סי' ט"ז).

⁴⁵ דף י"ב: ד"ה "כגון זה כופין".

⁴⁶ דף ט'. מדפי הרי"ף ד"ה "בחצר חבירו".

⁴⁷ שם ד"ה "אמר רב כהנא".

⁴⁸ דף ל':

אדם תוחב לפה חברו חֶלֶב שנגנב וחברו בולע אותו, יש דיון האם חייב לשלם גם על החלב שבלע או שפטור מתשלום מדין "קיים ליה בדרכה מיניה", הוי אומר – שאדם נענש בעונש החמור מבין שני עונשים שחלו עליו כתוצאה ממעשה אחד, וכיון שבאכילת החלב מתחייב מיתה בידי שמים, ייפטר מלשלם עליו.

המשנה⁴⁹ אומרת: "גנב ומכר בשבת... משלם תשלומי ארבעה וחמשה". מסביר **המאירי**⁵⁰, שכל הסיבה שמשלם במקרה זה היא העובדה שלא היה כאן עונש מוות (אין חיוב מיתה על מכירה בשבת), אבל אילו היה חיוב מיתה (כגון שהיה גונב ושוחט בשבת) – היה פטור מלשלם מדין "קיים ליה בדרכה מיניה". אמנם, לפי **חכמי הצרפתים**⁵¹ אין דין "קיים ליה" בין שני עונשים המורכבים מחיוב ממוני ואיסור (שהרי אין שום קשר ביניהם; החיוב הממוני נולד במציאות בלי שום קשר לאיסור) – אלא רק בין שני איסורים⁵².

לפי שיטה זו – איך ניתן להעמיד את סיבת החיוב על ההנאה מהחלב בתור חיוב ממוני ולדון בפטור של "קיים ליה"? הרי אין כאן שני איסורים!?

אלא שמוכרחים להסביר את החיוב אחרת: כשאנו דנים על החיוב של הנהנה – אנו עוסקים ב**חיוב הנובע מכך שהאדם עבר על איסור – איסור גזילת הנאות**.

אמנם לתוס' אין גזל בתשמישין (כפי שראינו לעיל במחלוקת התוס' על הרי"ף), אבל כשאדם לוקח הנאה מחברו בלי הסכמתו – הוא נכנס לעולם הגזל, **גזל ההנאה**, גזל שיוצר חיוב ממוני מידי. אם החבר 'לא חסר' מהגזל הזה – או שנפטור את הנהנה מדין "כופין על מדת סדום", או שיהיה פטור מפני שפשוט אין כתובת לתשלום.

ע"פ העמדה זו מתיישבת הגמרא בכתובות, שכן יש כאן שני איסורים: איסור גזילת הנאה ואיסור אכילת חלב, וממילא שייך לדון בפטור מדין "קיים ליה".

אלא שהעמדה זו קשה על המקרה של אדם שהקיף את חברו **מארבע** רוחותיו, ובכך בודאי מהנה את חברו, ע"י שמונע לגמרי אפשרות של פריצה לחצרו, ובכל אופן סובר רבי יוסי שפטור. הגמרא דוחה שם את האפשרות לדייק מכך ש"זה נהנה וזה לא חסר" פטור, כי יכול הניקף לטעון "לדידי סגי לי בנטירא בר זוזא" – כלומר: אני אמנם נהנה מהגדר שבנית מסביבי, אך על מנת להשקיט את דאגותיי מספיקה גדר הרבה יותר זולה. לפי העמדה שהעמדנו, שהחיוב בנהנה הוא על לקיחת ההנאה, לכאורה לא מובן מה הצורך בדחייה זו; הרי החיוב כאן אינו מתחיל – הניקף לא לקח כלום!

נתרץ ונאמר, שבמקרה של מקיף וניקף אנו עוסקים בסוגיה אחרת לגמרי – סוגיית "היורד לתוך שדה חברו" – סוגיה המובאת בסוף מסכת בבא מציעא⁵³, שעוסקת באדם שדוחף הנאה לחברו ומשביח חצרו או שדהו, ובין לרב בין לשמואל חייב לשלם לו, אלא שנחלקו כמה חייב. לפי זה מובנת הטענה "לדידי סגי לי בנטירא בר זוזא" – האדם מנסה לצמצם את חובת התשלום שלו. אבל מכל מקום, אין ללמוד מכאן על חיוב נהנה כלל.

⁴⁹ דף ע'.

⁵⁰ דף ע': ד"ה "כבר ביארנו במשנה".

⁵¹ המובאים במאירי שם.

⁵² **חכמי הצרפתים** משנים את הגירסאות בגמרא שמהן עולה לכאורה שדין "קיים ליה" שייך אף ביחס לממון הסכמי, ונאמנים להבנה שדין "קיים ליה" שייך אך ורק ביחס לממון גבוה.

⁵³ דף ק"א.

קצת קשה על העמדה זו מדברי הרמב"ן במלחמות⁵⁴, שבהעמדתו לסוגיית "המקיף חבירו" כותב שאנו עוסקים בכותל הנמצא בין המקיף ובין רה"ר, והסיבה שהניקף פטור במקרה שגדר רק משלושה כיוונים היא "מפני שהוא דומה ליורד לתוך שדה של חבירו העשויה ליטע ונטעה שלא ברשות, שאומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה, שכיון שזה נהנה והוא חסר הוה ליה כאדם אחר". רואים במפורש שגם את דין "היורד לשדה חבירו" הרמב"ן מסביר מדין 'נהנה', וצ"ל. עוד קשה על תירוץ זה מהרמב"ן במלחמות⁵⁴, שכן כותב במפורש שהעמדה זו מסתדרת היטב עם שני התירוצים בתוס' בדף ק"א⁵⁵. הגמרא שם שואלת: "יש שבח סמנין על הצמר או אין שבח סמנין על הצמר". בבירור המקרה עליו שואלת הגמרא שאלה זו (בירור שיעזור לנו בהבנת השאלה עצמה), מביא רבינא מקרה בו קוף לקח צמר של אחד והכניסו לתוך סיר צבע של חברו, והשאלה היא האם חייב בעל הצמר לשלם לבעל הצבע על הצבע שעכשיו נמצא בצמרו או לא. מקשה התוס': הרי בעל הצמר נהנה, כי צמר צבוע שווה יותר, ולמה שלא ישלם לבעל הצבע על ההנאה שיש לו?!

ומתוך התוס' שני תירוצים, שהשני מביניהם אומר כי "הנאה דהכא לא חשיבא הנאה", נוי בעלמא אינו נחשב כהנאה. תירוץ זה מסתדר היטב עם שתי ההעמדות שהבאנו, שהרי אם ההנאה של השבחת הצמר לא נחשבת הנאה, כי זהו נוי בלבד, אז בלקיחה של הנאה כזו אין איסור גזל ומובן שפטור. וגם על קבלה של הנאה כזאת, שלא נחשבת הנאה – אין חיוב לשלם.

אבל תוס' מביא תירוץ נוסף ליישוב הקושי לגבי הקוף, והוא מסתדר עם ההעמדה השניה בלבד. "הנאה דהכא אין באה ע"י מעשיו"⁵⁶. הסיבה לכך שבעל הצמר פטור למרות ההנאה שיש לו מהתייקרות צמרו היא שההנאה לא באה לו ע"י מעשה שעשה או ע"י מעשה שבהמתו עשתה⁵⁷.

אין חיוב על התקבלות הנאה אלא על לקיחת הנאה, וגם כשאדם נחסר כתוצאה מהנאה שהגיעה לחברו, אם לא החבר או בהמתו לקחו את ההנאה – לא נוצר חיוב. במקרה של הקוף, כיון שהוא לא של הנאה, לא הנהנה לקח את ההנאה ולכן אין פה חיוב. אבל לפי ההבנה הראשונה, שהחיוב הוא על התקבלות הנאה – תשובתו זו של תוס' לא מובנת; אז מה אם לא בעל הצמר לקח את ההנאה, הרי הוא קיבל?⁵⁸

האור שמח⁵⁹ עוסק בכיוון זה, ומסביר משנה אחרת⁶⁰:

"הכניס פירותיו לחצר בעה"ב שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעל הבית – פטור". מדוע בעה"ב לא משלם מה שנהנית בהמתו, והרי היא לקחה את ההנאה?

מסביר האור שמח, שכאשר אדם לוקח את פירותיו שלו ומניחם בחצר חברו לפני בהמתו של בעה"ב, אנו מתייחסים למקרה זה כאילו גוף שלישי (מעין חרש שוטה וקטן) לקח את הפירות ודחפם לפי הפרה. לכן אין כאן לא השבחה של מכניס הפירות (דבר שיגרום לנו לחייב מדין 'יורד')

⁵⁴ בבא בתרא דף ב' : מדפי הרי"ף.

⁵⁵ ד"ה "או דלמא אין שבח".

⁵⁶ הרא"ש (פרק תשיעי, סוף סי' י"ז) מביא תירוץ זה בלבד, וכן נוקט להלכה.

⁵⁷ הנאת גופו נחשבת מעשה שלו – לעניין חיוב החלב.

⁵⁸ גם כאן נסביר שלא קשה ממקיף וניקף – ששם צד החיוב הוא מדין 'יורד לתוך שדה חבירו' ולא נהנה, ולגבי התוחב חלב – שיש הו"א לחייב את הבלוע – נסביר שהנאת גופו גורמת למעשה להיחשב כמעשה שלו.

⁵⁹ הל' נזקי ממון פרק ג' הלכה ב'.

⁶⁰ בדף מ"ז.

– שהרי לא הוא הכניס את הפירות לפי הפרה, וכמו כן אין כאן לקיחה של הבהמה, ומובן מדוע אין בזה חיוב מדין 'נהנה'⁶¹. מלבד ראייה זו שמביא האור שמח לסברא שסיבת החיוב היא 'לקיחת הנאה', הוא מביא סיבת חיוב נוספת: "אשתרשי".

"אשתרשי" – רווח מחייב ממון אף בלא לקיחה

מקשה האור שמח⁵⁹ מבבא מציעא⁶² על מ"ד שסיבת החיוב היא לקיחת הנאה: בעה"ב שאמר לשְמֹשׁוּ להביא שמרים ולהכין שיכר, ולקח השְמֹשׁ את שמרי חברו המופקדים שם במקום לקחת את שמריו של אדונו. מקשה הגמרא: "מאי פסידא איכא, והא קא משתרשי ליה?!". מדחיית הגמרא נראה, שרצו לחייב את בעה"ב על ששמרי חברו החליפו את שמריו ביצירת השיכר, ויש צד שיתחייב מתורת "אשתרשי" (=הרוויח). והגמרא דוחה ואומרת, שכיון שהיו קוצים בשמרים של החבר – לא נהנה בעה"ב ולכן אין "אשתרשי".

ולכאורה קשה: אם דין "אשתרשי" תלוי בדיני 'נהנה' – הרי בעה"ב בכל מקרה לא לקח הנאה מחברו, וא"כ מתורת מה חפצה הגמרא לחייבו?

הגמרא בחולין⁶³ מביאה דין לגבי אדם שהזיק מתנות כהונה או אכלן, שפטור מלשלם לכהנים על נזקו, ומביאה שני טעמים לפטור⁶⁴. בהמשך מקשה הגמרא⁶⁵ ממשנה האומרת שאדם שהיה אמור לפרוע חובו למלך, ונזדמן שנפרע החוב מכספי (גורן) תרומות ומעשרות (השייכים לכהן וללוי), באופן שדמי החוב המיועדים נשארו אצלו – חייב לשלם את אותם כספים לתרומות ומעשרות; מדוע לא קיימים הפטורים שהבאנו לעיל?

מתרצת הגמרא: "שאני התם דקא משתרשי ליה" – הוא היה אמור לשלם את הכסף הזה בכל מקרה, ולכן החיוב לכהנים עבר לכסף או לתבואה שנשארו אצלו.

מקשה תוס'⁶⁶: "ואם תאמר מתנות כהונה כשאכלם משתרשי ליה, שבמקום זה לא אכל דבר אחר, ואמאי פטור?!", ומתרץ: "אפשר דלא משתרשי ליה, שהיה מתענה" – במקרה של פירעון החוב למלך אין לו בחירה, הוא חייב לפרוע את החוב, אבל באוכל מתנות כהונה – כיון שיש לו את הבחירה אם לאכול בביתו או לא – אפשר לתלות ביכולתו להתענות, ולכן אין דין "אשתרשי".

רואים בתוס', שלמרות שפשוט לגמרא שלא מחייבים את האוכל מדין 'נהנה' ('ממון שאין לו תובעים'), היתה הו"א לחייבו מדין "אשתרשי", אלא שכיון שיכול להתענות – פטרנו אותו מחיוב. מוכח שאין תלות בין דין "אשתרשי" לדין 'נהנה', וגם במקום שנפטור מתשלום על ההנאה יתכן שנחייב מדין "אשתרשי".

ברור הדבר, שכשאנו באים לחייב מדין 'נהנה', אנו עוסקים במקרה שבו ההנאה היא מעשה נזקי. תוס'⁶⁷ מגדיר, שחיוב 'נהנה' הוא רק כאשר ההנאה "באה ע"י מעשיו", ולכן אם "דחפו" לאדם פלוני הנאה או שרק קיבל הנאה, כיון שאין מעשה נזקי – אין חיוב.

⁶¹ לכאורה – לפי ההעמדה הראשונה, שסיבת החיוב היא התקבלות הנאה, היה ראוי שיהיה כאן חיוב מדין 'נהנה'.

⁶² דף מ"ב:

⁶³ דף ק"ל:

⁶⁴ לימוד מפסוק "זה" (דברים י"ח, ג'; חולין דף ק"ל.), או כיון שזהו "ממון שאין לו תובעים".

⁶⁵ שם דף קל"א.

⁶⁶ שם ד"ה "שאני התם".

⁶⁷ בבא קמא דף ק"א. ד"ה "או דלמא אין שבח".

האוכל מתנות כהונה הוא אדם שהנאתו "באה ע"י מעשיו" – יש כאן מעשה נזקי, ולכאורה ראוי שיהיה חיוב של 'נהנה' – אלא שהגמרא מסבירה, שכיון שמתנות כהונה הן "ממון שאין לו תובעים" (אף כהן מסוים לא יכול לתבוע את המתנות), ודורשת הגמרא⁶⁸: "וזה יהיה משפט הכהנים"⁶⁹ – זה אין מידי אחרינא לא" (החיוב הוא רק מגוף המתנות) – אז יש פטור גם על נזקים שגורמים להם, וממילא גם על הנאות שמקבלים מהם.

ע"ג הבנה זו בפטור של 'נהנה', מקשה תוס': מדוע אין כאן דין "אשתרשי"? יש מעשה נזקי, ואף שאין חיוב מדין 'נהנה' (מהטעמים שהזכרנו) – עדיין צריך לחייב מדין "אשתרשי", שהרי האדם לא הוציא מכספו על ארוחת צהריים! ומתרץ תוס', שכיון שיכול להתענות, ואז ייצא שלא חסך את הכסף הזה – אין דין "אשתרשי".

חילוק זה בין חיוב 'נהנה' לחיוב "אשתרשי" אנו מוצאים במפורש באחרונים: **הקצות**⁷⁰ כותב, שסיבת הפטור באוכל מתנות כהונה היא שכמו שפטור מלשלם על הנזק, שהרי זהו "ממון שאין לו תובעים" – מאותה סיבה פטור מלשלם על ההנאה באכילה. אבל במקרה ש"אשתרשי", שהמלך גובה בכח את חובו, וברור הדבר שאם לא היה לוקח את הפירות הקדושים היה לוקח ממנו פירות אחרים – עליו לשלם על הרווח שהרוויח מהפירות שנשארו ברשותו.

הנתיבות⁷¹ מביא דברי הקצות, וכותב: "דברי הקצה"ח נכונים מאוד". וכך גם **האור שמח**, בהבנת סיבת החיוב של "אשתרשי" מסביר, שהואיל וסוף סוף אמור היה להפסיד ממון ולא הפסיד, כך שממונו נשאר ברשותו – הרי כאילו הרוויח, וכיון שרווח זה היה על חשבון מישהו שהפסיד במקומו – נוצרה כאן סיבת חיוב המכונה "אשתרשי", שמחייבת העברת הממון שנשאר ברשותו – לחברו.

מתי מחילים את דין "אשתרשי"?

מתוך שתי הגמרות בהן פגשנו את דין "אשתרשי" (הגמרא בחולין⁷² – "אנסו בית המלד גרנו", והגמרא בבבא מציעא⁶² – במקרה שהשמש החליף את השמרים) – נראה לומר שדין "אשתרשי" הוא דין שחל רק כאשר אנו עוסקים בהחלפה בין חפצא לחפצא. בשתי הגמרות שהבאנו יש שני דברים שאירעה טעות ביניהם – היה אמור להילקח של פלוני (גורנו או שמריו) ונתחלף ונלקח של חברו. אנו דנים כאילו היתה זו החלפה ממש, מכל הבחינות הממוניות; עצם ההחלפה בין שני הדברים השרישה והבליעה אצל האחד את ממון חברו. אבל אם אין שני דברים לפנינו, והטעות לא נעשתה ממש בין חפצא לחפצא – אין את דין "אשתרשי".

אבל מדברי הקצות, הנתיבות והאור שמח (שהבאנו לעיל) נראה, שאין צורך שתהיה החלפה בין שני דברים על מנת להחיל דין "אשתרשי". משמע מדבריהם, שבכל מקרה שיש רווח ברור וודאי של האדם, אפילו מאיזשהו חוב ש"נמחק" לו בטעות – נוצר עליו חיוב לפרוע את החוב ולהחזיר את הרווח.

ר' שמעון שקאפ⁷³ מרחיב עוד יותר את הדין.

⁶⁸ חולין דף ק"ל.

⁶⁹ דברים י"ח, ג'.

⁷⁰ סי' רמ"ו ס"ק ב'.

⁷¹ שם משפט האורים ס"ק ה'.

⁷² דף קל"א.

⁷³ בחידושו לבבא קמא, סי' י"ט.

תוס'37 כותב, שהסיבה שמגלגלין על הניקף את הכל אם "עמד... וגדר את הרביעית" היא "דגלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה ולא דמי לדר בחצר חבירו דלא גלי אדעתיה אלא בחנם". מקשה ר' שמעון: מה עוזרת העובדה שגילה דעתו? הרי חברו לא נחסר?!
מתרץ ר' שמעון, שמשמעות דברי תוס' היא שהחיוב הוא מדין "אשתרשי", וכשיש דין "אשתרשי" – יש חיוב גם אם חברו לא נחסר.

כיון שהניקף גילה דעתו בבניית החלק הרביעי של הגדר שנוח לו להוציא כסף על הגדר – ברור לנו שגם קודם, בזמן בניית שלושת החלקים האחרים, הוא רצה בהוצאה זו, שהרי בניית הגדר היא "הוצאה" אחת שלימה, ואנו מסתכלים על כך כאילו הבעלים פשוט חסכו לו את ההוצאה והשתרש מממונם אצל הניקף.

לאוכל מתנות כהונה (שתוס' פטר מ"אשתרשי" כיון שיכול להתענות) ולאדם ש"לא עביד למיגר" – יש טענה אמיתית. למרות שבדרך כלל הם מוציאים כסף על ההנאות שקיבלו, הם יכולים לטעון שהפעם לא תכננו להוציא כסף זה, וממילא לא ודאי לנו שהשתרש מממון חברם אצלם.
אך בכל מקום שיש 'גילוי דעת' ודאי של הבעלים שנוח להם בהוצאה ושחברם חסך להם כסף – נחיל את דין "אשתרשי".

לפי כל שלוש ההגדרות שהבאנו ביחס למצב בו מחילים דין "אשתרשי", מתיישבת לנו ההו"א של הגמרא בבבא מציעא לחייב מדין זה, שהרי במקרה של החלפת השמרים יש שני כדי שמרים שהשָׁמֶשׁ החליף ביניהם (ע"פ ההסבר הראשון), וודאי שיש רווח של בעה"ב כתוצאה מההחלפה (ע"פ הקצות והאור שמח), וגם ברור שיש 'גילוי דעת' של בעה"ב "דניחא ליה בהוצאה", שהרי שלח את שְׁמֵשׁוֹ להביא את השמרים (ע"פ ר' שמעון שקאפ).